

Szórványmagyarság – Hungarian Diaspora

Mihály Márta, Erdőmérnök – Márta Mihály, Forest Engineer¹

I chose Magyar for the language of this essay, but prepared the introduction in English for obvious reasons. In this, I set broad limits within which I discuss the specifics in Hungarian.

1. Introduction

There are many paths to diasporas, the scatterings of a nation outside their homeland. These usually involve either mass migration of peoples or the fragmentation of their nation by redrawn national boundaries. One of the worst, but not too widely known example for forced politically incited mass migration is the brutal deportation of as many as 200,000 Koreans, in 1937, from their homeland in the far eastern reaches of Soviet Russia into Kazakhstan, some 3700 miles away (see report by Maurer 2008). In the case of our 1.5 million compatriots, who ended up in the United States and Canada during the late 19th and early 20th Centuries (see Dreisziger et al. 1982), the dominant causal factor of migration was economic. The migratory mechanism that gained impetus in Europe in recent years is a diffusion through porous national borders.

Considering diasporas, one of the basic questions is: How can ethnic minorities prevent dissolution as viable cultural and political units? Protection by force from outside is out of the question. In its place enlightenment and policy change within the multinational state may do the job. But this will require replacing the geographically defined 'nation' concept, which is too exclusionary, with an inherited or adopted cultural identity based 'nation' concept. This will in turn require acceptance of the individual's professed cultural affiliation as litmus for national identity, different from his or her residence based citizenship.

¹ Paper read at the Hungarian Studies Association of Canada session, 78th Congress of the Humanities and Social Sciences, 2009, Carlton Univeristy, Ottawa, Canada.

¹Mrs. Márta Orlóci, née Márta Mihály, 3-575 McGarrell PL, London, ON, Canada N6G 5L3. E-mail: lorloci@uwo.ca; Web address: <http://ecoqua.ecologia.ufrgs.br/~lorloci/peony>

E-levél: lorloci@uwo.ca Honlap reference: <http://vegetationdynamics.com> link to M. Mihály's writings

The second question is not independent from the first: How can the peoples reconcile the retention of their inherited linguistic and cultural identity in perpetuity, with the necessity to be full-fledged participants in the political, economic and cultural life of the country, on the country's language, in which they reside? The peoples' solutions to this dilemma cover the spectrum. At one extreme we find those, like some of the Csángó Magyars of Moldva (Moldavia), who opted for maximum isolation during periods of severe suppression and succeeded to retain their identity for centuries. The other extreme is total integration, and then dissolution.

a – Hétfalusi csángók b – Moldvai csángók c – Gyimesi csángók

Fig. 1 Moldva (Moldavia) extends from the Carpathian Mountains east to the Moldova border.

Continuing with this thought, we all recall having been told in school that the nation lives in its language. According to this theory, the diaspora that loses its

language should be well on its way to loosing also its national identity. But I believe, diasporas of a critical mass, free of institutionalized political coercion, can self-rejuvenate by handing down the essential elements of their defining tradition to the next generation. The Irish, Scottish, Italian, Ukrainian, and Inuit people in Canada are living examples of successful identity continuity.

We, late comers to this wonderful country of Canada, had it relatively easy, because the Canadian society could change its early anti-ethnic attitude to adopting true multiculturalism as a peoples objective. Common sense inspired me to nurture the Magyar language and Magyar cultural heritage in my family and to pass this heritage down to our daughter, who is a born Canadian. This never confronted Canadian state policy.

My Canadian experience tells me that retaining one's language and cultural identity left to the individual's decision should not be incompatible with a life long pursuit of exemplary citizenship in the country of residence. In more general terms, Canada's history thought us how an early aggressive, anti-Inuit, anti-Quebec, and in general, anti-ethnic national policy can lead to society's destabilization. It almost broke Canada apart. But the free society had the strength to change its ways and embrace multiculturalism as its guiding political principle. For it the Canadian nation now stands stronger than ever.

This leads to another general thought, so well expressed by Prof. Ferenc Glatz a Hungarian historian, the former president of the Hungarian Academy of Sciences. In a joint publication with the Canadian Academy of Sciences he addresses the rights of minorities under the title: "Code of Conduct". In this he writes: "It is the civic rights of any person who holds citizenship in a given country to classify himself in the national or ethnic group (minority) to which he feels he belongs. The minority has collective rights. No birth certificate or any other cultural or community certificate is needed for identification with a minority."

My purpose in this essay is not to outline an agenda, but to look back onto the history of typical cases of my people. I elected this topic, because it is very close to my heart. I spent my life, with the exception of 10 years, as a member of an old diaspora in Erdély, the Székely nation, into which I was born, then as a member of the Sopron group in Canada in the last five decades.

A 'diaszpóra' ó-görög eredetű szó, magyarul vetést, elszórást jelent. A Kr.e. a VI.-ban a Palesztinából kiüldözött zsidó csoportokat nevezték így. A szó mai használata bármilyen népközösségnek a saját határaikon kívüli, idegen népek közötti szétszóródását, vagy az általuk elfoglalt területeket jelenti. Röviden, négy magyar diaszpórát ismertetek:

2. Csángók

A történelmi tények meggyőznek arról, hogy a csángók magyar eredetűek, nyugatról, a Kárpát-medencéből érkeztek Moldvába. Nevük a XIV. ősmagyar "csáng"-ból ered, ide s tova kerengést, szóródást jelent. Mások szerint a "csengető, csángató", a "lármafa", vagy templomjaik véstjelző "harangcsángatás" igéből fejlődött ki. Három diaszpórát szeretnék, röviden bemutatni: a. Hétfalusi, b. Moldvai, c. Gyimesi csángókat.

Közös jellemzőik az erős hitük, ez életük meghatározó tényezője. A diaszpóra eredeti magvait a magyar királyok, a XIII. elején telepítették Moldvába (Keleti Kárpátok keleti oldalára). Nyugatról, a Kárpát-medencéből jöttek, mint határőrök, az ősi falunévek ezt igazolják. Korán elmentek a Kárpát-medencéből, nem tarthattak lépést a magyar nemzet fejlődésével és mivel izoláltan éltek, részükre az új moldvai román társadalom fejlődése is ismeretlen maradt. Következésképpen csak az otthonról hozott hitet, nyelvet, és szokásaikat ismerték. Ez egy különös jellege a csángó diaszpóráknak. Mindezek ellenére évszázadokon keresztül, az "anyanemzet" határain túl, a mai napig megőrizték magyar jellegüket, középkori anyanyelvüket, annak őshoni és középkori tájszólásait, monda-zene világukat és régi falvaink szokásait.

A későbbi évszázadok társadalmi problémái (járványbetegségek, magas adók, éhínség, belső háborúskodások) új, főleg erdélyi menekültekkel gyarapították a diaszpórát. A XV.-ban a vallásüldözés a huszítákat üldözte Moldvába, majd a Rákóczi-szabadságharc menekültjei találtak otthont a csángók között. Több ezer székely bújdosott Moldvába az 1764-es Siculicidium (Székelyirtás, Mádéfalvi Veszedelem) gyalázatos eseményei után. Gyenge gazdasági helyzetük és tájékozatlanságuk védtelenné tette őket. Állandóan veszélyeztették a meg nem szűnő, erős beolvasztási taktikák. A legtöbbje a középkor kezdetétől lenézett és kihasznált ember volt. Magyarságával jobb volt nem dicsekedni. Anyanyelvükön nem tanulhattak,

sok esetben templomjaikban sem imádkozhattak magyarul. Tehát védekezésből, ha lehetett kerülték az idegeneket. Izoláltságot kerestek.

Az újabb vizsgálatok szerint a csángók genetikai képe a honfoglaláskori magyarság jellegeit mutatja, valószínűleg 1000 évvel ezelőtt, vagy régebben a két népcsoport együtt élt. Határvédő szerepüket a régi településeik igazolják. Szűk, szurdok völgyekben, a Kárpátok szorosaiban, folyók találkozásánál, vagyis katonai védelem szempontjából fontos helyeken telepedtek le.

a. A Hétfalusi csángó diaszpóra a legrégebb. Eredetükről Orbán Balázs írta, hogy "... egész bizonyossággal állíthatjuk, hogy a hét, illetőleg a tíz barcasági magyar falu lakossága hun-magyar vegyülék."

Ezek a csángók, Brassó mellett, a Nagykö-havas tövében, a Déli-Kárpátok ölnén, 7 faluban telepedtek le. II. András király már 1211-ben említést tesz az ottlakó székely-magyarokról. A diaszpóra alaprétege a Fehér megyei székelyekből gyarapodott határőrség. Főleg szász közösségekben éltek, akik jobbágyok módjára kezelték őket. Nyomásukra lettek reformátusok. A régi falvak összeépültek, Bácsfalu (Băciu), Türkös (Turches), Csernátfalu (Cernatu) és Hosszúfalu (Satulung), ma Négyfalu néven (Săcele) ismeretes. A település iparosodott és városi rangot kapott. 33 ezer lakójának 23 % csángó. A háború előtt 70-75 % volt a magyarság részaránya. E tragikus morzsolódás fő oka az iparosítás során elkövetett románosítás volt. A munkásszükségletet betelepített román munkásokkal elégítették ki, majd a szászok kivándorlása (Ceaucescu uralma idején) után felszabadult munkahelyekre is román munkásokat és román cigányokat telepítettek be. Kiszorultak a csángók, felgyorsult a morzsolódás. A környéken számos faluban, elszórtan találunk számottevő csángó lakosságot, akik ma is beszélnek magyarul. Nemzeti érzelmükre jellemző, hogy az 1848. szabadságharc során segítségüket ajánlották fel Hazánknak. Nagy gyorsasággal beleilleszkedtek az új, 1989 óta reményekkel teli változásokba. Aktívan támogatnak minden magyar jellegű megmozdulást. Megmaradt és él a magyarság szelleme közöttük. Magyar ujságjukon (Brassói Lapok) keresztül a diaszpóra kapcsolatot tart a többi csángókkal, Erdéllyel és a világgal. Jelentősen gazdagítják az ősi és középkori magyar kultúránk kincsestárát szokásaikkal, zenéjükkel és irodalmukkal. Újságukban azt írják, hogy a hétfalusi csángó "emelkedett lelkületű, magyarul beszél, magyarul érez, a magyar dicsőségről álmodik és dalol".

b. A Moldvai csángó diaszpóra a legnépesebb. Településük szerint 3 csoportra oszlanak. Az északi csángók a Szeret (Siret) folyó északi oldalára, Románvásár

környékére (Romän) települtek. A déliek a Beszterce (Bistrita) folyó torkolatánál, Bakó (Bacău) körül találtak otthont.

Az északi és déli diaszpórák a legöregebb telepések. Őseiket 1225-ben, II. Endre magyar király hívta be, a keleti határok védelmére. A növekedő diaszpóra legtöbbször Bakó (Bacău) és Románvásár (Romän) megyékben élt. Évszázadokon keresztül a magyar nyelv eltűnése fenyegette őket, a magyar papok és tanítók teljes hiánya miatt. 1646-ban a 26,630 csángó magyar lelképásztort kért (latinul) Rómától. Még válasza sem méltatták őket. 1671-ben, magyarul kértek papot, de csak olasz és lengyel anyanyelvűek jöttek, akik, mint a Szabófalva (Săbăoani) környékének 26 ezer északi csángó leveléből (1671. okt.) olvashatjuk:

„... mind tisztán olaszok, akik sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem tudják beszélni és azt a 9 magyar plébániát teljességgel nyomorultan és lanyhán szolgálgják..”

A moldvai fejedelemség első népszámlálása (1859) az 'idegenek' elnevezés alatt 37, 869 magyar csángót jelez. Az 1905. népszámlálás szerint, már meg sem számlálták őket, mert, ahogy írják, elfelejtették származásukat (Teljes valótlanság!):

„Mint etnográfiai érdekességet említhetnők meg néhány ezer csángót és székelyt, kik magyar származásukat teljességgel elfelejtették a hosszú évszázadok során, állandósultak, és román állampolgárként élnek itt, Moldova közepén”.

Ugyanez a népszámlálás 88,803 katolikust jegyzett fel. Ezeknek nagy százaléka (75-80 % körül), valószínűleg moldvai székely-csángó, hiszen a románok görög-keleti vallásúak. A további évtizedek népszámlálási adatainak részletes tanulmányozása meggyőzött arról, hogy csángó testvéreinket egyszerűbb volt meg nem számlálni! Ez tökéletesen szolgáltatta az akkori kormány nacionalista, asszimilációs szándékait. Csak példának említem, hogy Forrófalván (Tărăoani) és Klézsen (Cleja), mindkettő több száz Székelyes csángó lakossal az 1930. népszámláláskor 2 magyart "számláltak", holott mindkét faluban, 58 évvel később, 1988-ban a lakosság csak magyarul tudott (Csoma és Domokos 1988). E faluktól északra találjuk Bakó, (Bacău), Újfalu (Traian), Bukila (Bucila), Bogdánfalva (Valea Seaca), Ferdinánd (Nicolae Balcescu) és számos csángó települést.

A Székelyes csángók elszórtan, több, mint 50 faluban élnek, a déli csángók falvak között is. Több faluban főleg magyarul beszélnek, vagy keveredett a nyelvhasználat. Ilyenek Máriafalva (Lărguta), Klézse (Cleja), Forrófalva (Tărăoani), Csík (Ciuni),

Szóllóhegy (Pirgaresti), Prájéla (Pralea), Vizánta (Vizantea Răzăsească) és mások. Nyelvük, szokásaik az ős-székely elemeket őrzik.

c. A Gyímesi csángó diaszpóra jóval kisebb és későbbi, székely eredetű település. Valószínűleg a túlnépesedett Csík-megye (Ciuni) szegényeiből kerültek a vadregényes Gyímesi-szoros környékére, a XVI-XVII.-ban. A Pogány Havas (1352 m) gyönyörű völgyében, a Tatros (Tarcău) folyó mellett maradt fenn a híres, három ős-csángó falu: Gyímesfelsőlök (Lunea-de Sus), Gyímesközéplök (Lunca-de-Jos) és Gyímesbükk (Ghimes Faget). A XIX.-ban több, mint 4 ezer csángó-magyar lakott e falukban és környékén. A három falu és környék lakossága jelentős számban, évszázadok óta, elzarándokol Csíksomlyóra (Sumuleu Ciuc), Csík megyébe (Ciuni), az erdélyi magyarság híres, több száz éves, évi Pünkösdi búcsújára, a katolikusok "csudatevő Máriájához". "Hazamennem" Erdélybe magyarul imádkozni, gyónni és Bubba Máriát köszönteni. Nagy részük alig, vagy rosszul beszél magyarul, de magyarnak valja magát. Bizonyosan az Isten közelebb van magyarul. Megkérdeztem a búcsún egy 40 év körüli csángó férfit (10 évvel ezelőtt), hogy honnan jött. "Magyarik van" válaszolta.

3. A magyar parasztság diaszpórája Kanadában

Fiatalabb diaszpóráink sajátos képviselője, a Kanadába települt nincstelen magyar parasztság. Legtöbbjük a préri tartományokban telepedett. Történetüket Dreisziger Nándor munkáiból ismerjük (Dreisziger, et al. 1982). Köztudott, hogy az ingyenes 160 hold föld ígérete hozta parasztságunkat a kanadai prérire. Azt nem tudhatták, hogy itt szűzföldeket kell feltörni, erdőket kiírtani, vagy jobb esetben, többezer éves, sűrű gyökerű bufaló legelőt termőfölddé tenni. Legtöbbjük kölcsönkérte az utiköltségét, így nehezen fordúlhatott vissza. Csak fiatal, egészséges legényemberek jöhettek. Nagyrésztük később kihozatta hitvesét. Napjaikat a mindennapi kenyér megtermelése, az egyedüllét és otthoni faluk utáni sóvárgás töltötte be. Angol nyelvet nem volt kitől tanulniuk, mivel legtöbben igen szétszórtan, a hatóságok által kijelölt helyeken, sok-sok kilométerre egymástól telepítették le.

4. A soproni csoport

Különleges esemény az 1956-os Forradalom veresége után szabadságot kereső 37 ezer magyar ember Kanadába vándorlása. Ez a hatalmas csoport megváltoztatta a kanadai bevándorlási hagyományt. Először is a kanadai kormány fizette e nagyszámú csoport utazási és sok esetben a letelepedés költségét. Látszólag bárki jöhetett kor, nemi, vallási, politikai, vagy a megszokott egészségi akadályok nélkül. Gyermekes

családokat is befogadtak. Ebből a csoportból szeretném kiválasztani a Soproni Erdőmérnöki Egyetem hallgatóinak és tanárainak különleges és a kanadai kivándorlás történetében egyedülálló diaszpóráját, melynek, akkor 5. éves hallgatója voltam. A Soproniak az akkori kanadai bevándorlási miniszter, Mr. J.W. Pickersgill, személyes meghívására érkeztek Kanadába. Ez a diaszpóra szabadságot és tanulási lehetőséget keresett. Az eseményről részletesen beszámoltam az "Invited Immigrants: The Sopron Saga" tanulmányomban. Büszkeséggel írhatom, hogy a meghívott Sopron diaszpóra dícséretesen megállta a helyét. 2007-ben 3 napos szakmai-baráti összejövetellel köszöntött a vancouver-i Alma Mater. A tartomány, a kanadai kormány és Hazánk képviselői nagy elismeréssel nyilatkoztak az elmúlt 50 esztendő szakmai és polgári szereplésünkről. Úttörői és kiváló szakmai irányítói, felső oktatási, és kutatási eredményeink nagyban hozzá járultak a kanadai erdők és erdőgazdálkodás szakszerűbb és takarékosabb művelési módszereinek fejlesztéséhez. E kiváló munkáért 2007-ben a diaszpóra elnyerte a University of British Columbia Alumni Milestone Achievement Award kitüntetést. Az öreg, 200 esztendő, soproni Alma Mater hazahívott, elismerését Gyémánt és Aranydiplomával fejezte ki.

5. A tudományok magyar őriásainak diaszpórája

A második világháború előzményei és annak gyalázatos emberüldözése miatt hazánk több élbeli matematikusa, vegyésze, fizikusa, atómtudósai, orvosai és művészei vándorolt erre a földrészre. A sok közül van Neumann János, Wigner Jenő, Szilárd Leó és Teller Edward különös pályafutásáról emlékezem meg. Ez a diaszpóra teljesen eltér a többiek jellegeitől. Őket nem övezte a bizonytalanság és sok más társadalmi probléma, melyekkel más diaszpórák küzdöttek. Egyéni, tudományos munkásságuk hírneve, illetve annak globális fontossága megelőzte jövetelüket. Amerika kinyitotta részükre a szabad, magasan fizetett gondolkodás és határtalan kutatási lehetőségek kapuját.

Talán a legnevezetesebb van Neumann János, matematikus. Barátai Jancsinak nevezték. Igen jó módú, budapesti zsidó család elsőszülöttje (1903). Kedvező időben nőtt fel, ez volt a főváros és Hazánk leggazdagabb időszak. Édesapja bankár volt és ügyvédként is dolgozott. Jancsit 10 éves koráig otthon tanították, német, francia, olasz és matematika nevelőkkel. Házuknál megfordultak az ország gazdasági, politikai, tudományos és művészi pályák nagyjai. 10 éves korában apja a neves Budapesti Lutherán Gimnáziumba íratta be. Ennek tanítási módszereit másolták le a japánok. Jancsi különös képességei korán a felszínre törtek. Érettségi előtt írta az első, matematikai tanulmányát, németül. Zürichbe, a vegyész-mérnöki szakra

iratkozott be, de ugyanakkor a Budapesti Egyetemen a felsőbb matematika doktorátusáért folyamodott. Ekkor 17 éves volt! A doktori disszertációját írta, miközben itt-ott a kémia előadásokra járt, de inkább látogatta Einstein fizika szemináriumait. Anyagi gondja nem volt, élvezte tanulmányait és a diákok bohém életét. Nagy tehetsége volt a viccek többnyelvű előadására. Időnként, amikor megkivánták megjelent Budapesten is.

22 évesen vegyészmérnök és matematika doktor. Göttingen-ben tanít, majd Berlinben docens. Ismerték tudását az európai matematikusok, ekkor főleg a matematikai elméletekkel foglalkozik. 1933 Jan.15-én elfogadta a princetoni egyetem állandó professzori kinevezését, évi \$10,000 fizetéssel. A háború közelsége közelebb hozta kutatását a gyakorlatiasabb, különösen a hadvédelemben alkalmazott matematikai problémákhoz. A számítógép foglalkoztatta és 1945-ben Első Vázlat (First Outline), címen összefoglalta ez irányú gondolatait. Vezetésével, számos matematikus, sok fizikus és mérnök segítségével felépítette a JONIAK elektromos számítógépet, melynek alapvető működési alapelvei ma is használatosak a leggyorsabb és legmodernebb számítógépekben. A legjobban ismert munkája a Játékok Elmélete (Theory of Games), a stratégisták bibliája. Részt vett a nukleáris fegyverek elméleti munkáiban. A "Manhattan Project" kutatója, befolyásos tanácsadója Eisenhower-nek. Matematikailag kidolgozta a kilőtt testek legpontosabb ballisztikáját. Az Atomic Energy Commission tagja, majd meghívják a nagynevű Silliman előadás-sorozat részvételére. Sajnos 1955-ben rákos daganattal megbetegedik. A kórházi hónapok alatt, 1955-ben írta az utólsó, a Silliman előadás-sorozat könyvét "A Számítógép és az Agy" (The Computer and the Brain). Ebben kifejti azt a gondolatot, hogy a számítógépnek olyan alapokon kell dolgoznia, mint a emberi agy. Micsoda merész, új és úttörő vállalkozás volt ez! A számítógép, ez a manapság egyre zsugorodó méretű dobozka megszünteti az értekezés határait, és nem ismer távolságot. Megsemmisíti a cenzurát, nem lát szint, kort, és hitet. Saját nyelvén beszél. Nem politizál, nem vitatkozik. Csak a megfelelő irányítógomb kérdéseire válaszol, gyorsan és bárkinek. A matematikus betegségének utolsó fázisában, a kórházban öröket állítottak köréje, attól tartottak, hogy deliriumos perceiben esetleg kibeszéli az atomkutatás nagy titkait. Elképzelhető, hogy nagy volt a zűr-zavar, amikor Ő magyar társalgásba kezdett. Talán igaz, hogy lelkünk mélyén a halálig megmaradunk magyarnak. van Neumann János volt a XX. legnagyobb matematikusa, de Nobel-Díj nélkül, mert nincs Nobel-Díj matematikából. Kármán fizikus szerint, így tervezte Nobel, mivel utólsó barátjánójét egy matematikus csábította el.

Teller Edward atomfizikus kutató, közeli barátja és kortársa volt von Neumann-nak. Több elmélet megoldásában együtt működtek. Teller a híres Minta Gimnáziumban érettségizett Budapesten. Tudományos munkássága és atomkutatásai elismertek voltak Amerikában és világszerte. Tagja volt a híres Manhattan Project-nek. Szerintem nincs tudományos alapja annak, hogy Teller találta fel a gyilkos A-bombát. Több száz atomfizikus, kémikus, fizikus dolgozott itt és világszerte az atom kutatásban. Hosszú tanulmányok sorozata, siker és sikertelenségek előzték meg a bomba alkotását. Teller atomfizikus kutató volt, akit az akkor teljesen új, izgalmas és ismeretlen atomvilág természete lenyűgözött. A háborús versengés terelte el a kutatást a A-bomba felé.

Szilárd Leó, atomfizikus, Budapesten született, 1898-ban. A neves Real gimnáziumban érettségizett. 1938-ban Londonból jött Amerikába. A mondóka szerint 1933-ban londoni sétáin elképzelte a jövőt, ahol a kutatók megtalálják azt az elemet, amelyik hasadással két atomot teremt, amiből a következő hasadásnál, négy, majd nyolc atom szabadúlna fel. Ez a láncreakció hatalmas energiát termel, ahogy Szilárd hallotta Berlinben. Kölcsönként barátaitól \$2000 és megismételte a berlini kísérletet. Kanadai kollégájával Zinn Walter-el lesték a kísérlet során keletkezett, várandó fényerőt. Kigyulladt a fény! Azonnal telefonált Teller barátjának. Izgalommal, sírva, de magyarul kiabálta: "Megtaláltam a neutronokat!" - így az esemény titok maradt. Ez New York-ban, 1939 márciusában történt. Találmányát titokban akarta tartani, a rossz felhasználásától félt. De nem úgy történt. Az európai háború a végéhez közeledett, az atom bomba is készen volt. A tervek szerint használatával Amerika megnyeri a japánok ellen a háborút, a veszélyes partraszállások és a milliós emberélet elvesztése nélkül. Szilárd mindenhol tiltakozott az A-bomba használata ellen. Ennek ellenére a bombát Hiroshimára dobták, 1945, aug. 6., 8:15-kor. Amikor Szilárdot és kutatótársait vádolták, hogy értékes felfedezésüket rombolásra használták, azt válaszolta, hogy ez nem a kutatók, hanem az emberek tragédiája volt.

Belső izgalommal olvastam Wigner Jenő kézzel írott pályááttekintését "Hogyan lettem fizikus?" címmel, amit Hudecz Ferenc professzor kérésére készített a Philadephiában működő Magyar Klub-ban tartott előadása alapján. Wigner 1902-ben Budapesten született. A híres evangélikus gimnáziumban érettségizett. Szomszédok, majd életük végéig jóbarátok voltak von Neumann Jancsival. 10 éves korukban vasárnapi sétákon a matematikai problémák teóriáit vitatták. A Budapesti majd a Berlini Műszaki Egyetemen kémiát hallgatott, de minden csütörtökön fizikai colloquium-on vett részt. Őt is főleg az atomvilág érdekelte. Göttingenben tanított, ekkor írta

főművét: "Csoportelmélet és annak alkalmazása az atomszínképek kvantummechanikájára". 1930-ban Amerikába települ. Princetonban, majd a Wisconsin Egyetemen tanít matematikai fizikát. 1954-64 között az Atomenergia Bizottság tagja. 1963-ban Nobel-díjat kap "Az atommagok és az elemi részecskék elméletének fejlesztéséért, az alapvető szimmetria elvek felfedezéséért és alkalmazásáért." A Magyar Tudományos Akadémia tagja és az ELTE (Eötvös L. Tudomány Egyetem) díszdoktora volt. 1995-ben Princetonban halt meg.

6. Összefoglaló

Az atomkutatók csoportja rendkívül különös diaszpóra. Jellemzője, hogy tagjait megelőzte a tudományos hírnevük új hazájukban. Több nyelvet beszélő, magas műveltségű és hatalmas szellemi képességűek voltak. Nem véletlen, hogy mindjában Budapest legjobb (és legdrágább) gimnáziumaiban érettségiztek (ebben az időben 3 igen neves gimnázium működött Budapesten. Kiváló pedagógiai módszereik megismerhetők N. Macrae (1992): John von Neumann c. munkájából). Az amerikai földrészre csak előre, óvatosan megvizsgált, gyakran kipróbált, általuk kiválasztott munkakörbe és hatalmas, felajánlott anyagi segítséggel érkeztek. Ezek a körülmények megvédték őket a diaszpórák számtalan megalázó, sokszor fájó problémáitól. Ebben az esetben a diaszpóra nem kihasználta, lenézett és elnyomott csoport volt. Ők azonnal megkapták a legmagasabb társadalmi megbecsülést. A világ élenjáró tudósai, művészei és politikusai keresték társaságukat. A világ jött hozzájuk, kalappal a kézben, nem Ők a világhoz. E híres diaszpóra nem hagyott utánpótlást. Neveik, alkotásaik és legendájuk maradt fenn az atomtudományok rejtelmes, láthatatlan mezőin. Érdekes lenne megtudni, hogy van Neumann Jancsi mit szólna a mai számítógépek széleskörű használatához?

Sok mondóka keringett körülöttük. "Magyar űrbeli lényeknek" (Extraterrestrial) nevezték őket Chicago és Los Alamos környékén. A Yankee Magazine így írt róluk: űrbeli lények, egy helyről jöttek, ugyanazt az egyszerű, senki által nem ismert nyelvet beszélik, és rendkívül szeretnek bolyongani, akárcsak a cigányok. A legmeggyőzőbben bizonyítja az űrből származásukat az, hogy sokkal okosabbak, mint a Földön lakók. Mindezekhez Kármán János fizikus 'Marsi' angol tájszólásával megjegyezte, hogy a magyar nyelvet könnyebb megtanulni, mint az angolt, vagy franciát, így a diákoknak több ideje van matematikát tanulni.

Különös helyet foglal el a diaszpórák spektrumában a Sopron csoport. Szabadságot és anyanyelvünkön folytatható tanulási lehetőséget kerestek. A kivándorlásuk e feltételekhez kötött meghívás volt. Ritka eset a diaszpórák történetében az 50 esztendő szakmai elismerés Kanadától, az Aranydiploma Sopronból. A diaszpórának több, összekapcsoló jellege van: Soproni Intézet tradicionális, szokásokkal teli, együtt töltött diákévei, a kanadai kormány csoportos meghívása, az együttes tanulás, közös szakmai érdeklődés és barátság. Ezek a jellegek az 50 év alatt megerősítették a diaszpórát. Ez ma is bizonyos fokú biztonságot, családi hovatartozást és baráti érzelmeket nyújt. Az összetartozás rövid életű. Az ilyen jellegű diaszpórák rendszerint egy generáció után felbomlanak, mert az Alma Mater kapcsolatai, a szakmai elhivatottság és a barátság erős szálai a tagok elhalálása után elszakadnak.

A bevándorolt parasztság megkapta az ígért földet (nem nevezhetem ajándéknak). Jövőjét annak gondozásában látta, talán mást nem is akart. Mindig szabadon és biztonságban élhetett. Anyanyelvét, tradícióit és földjét gyermekeire hagyta. A föld lassan felaprózódott és az utódok szétszóródtak. A diaszpóra eltűnőben van. Hagyományaik hatalmasak, gépek nélkül, kétkezűvel, kemény munkával, búza-mezőket alkottak a hatalmas köves-füves pusztán. Az Eszterhazy település (Sask) fennmaradt magyar neve emlékeztet a régi diaszpórára.

A csángó diaszpórák életét a hitviláguk megőrzése, a nyelvük megtartása és közösségük megmaradása vezérelte. Izoláltan éltek, évszázadokon keresztül, szétszórta, román, szász és más idegen települések között, de megtartották nyelvüket és szokásaikat. Sok esetben még írástudatlanul is, vallásukon keresztül hűek maradtak a magyar emberi méltóságukhoz és legtöbbször ma is magyarnak valja magát. A hivatalos összeírások 1956-ban 17,105, 1966-ban 8,332, 1977-ben 4,258 és 1992-ben 2,165 magyar lelket "számláltak". Meglepő és ellentmondó ez a számadás, mert a Magyar Népi Szövetség kb. 50-60 ezer moldvai magyart jegyzett fel a 90-es években. Ezt a számot igazolja Tánczos Vilmos kolozsvári nyelvész kutató is. Függetlenül a megnevezéstől, tudjuk, hogy a csángó-magyarok ma is tekintélyes számban élnek Moldvában, letagadni őket nem lehet. De többféle módszer járja a világot a valóság és létük meghamisítására. Számukat, megközelítőleg, most már csak katolikus vallásuk jelzi. Ezt büszkén vallották a népszámláláskor, hiszen az Istent a csángónak megtagadni nem lehet! Úgy hitték, hogy az erős hit védelem. A környező népek nagy része görög-keleti vallású. A teljes nemzetiségi kitagadás érdekében 1942-ben a magyar katolikus csángó testvéreinket hivatalosan "román katolikusok"-nak (Roman catholic) jegyezték be. Itt nem "betűbukfencről" van szó! Ez

szégyenletes valótlan, hiszen ezek az emberek magyarnak valják magukat! Érdekes módon, mi nem hallottunk erről, noha 1942-ben a családom Erdélyben élt. Senki sem tiltakozott e valótlan, részükre (és részünkre is!) szégyenletes hamisítás ellen? Lehetséges, hogy sem a magyar kormány, sem a csángók nem tudtak az "átkeresztelésükről" és a magyar eredetük meghamisításáról, létük kitagadásáról?

Az 1980-as években felszínre vetődött Dumitru Martinas (A Csángók eredete-The Origin of the Changos) elmélete. Állítólag, az iromány az 50-es években született, de az akkori európai nemzetiségek szovjet ellenes megmozdulásai veszélyeztették ennek a hazugságokra épített, szennyes és a csángók magyarságát meghamisító elméletnek terjesztését. A könyv-sorozat 1999-ben angol nyelven is megjelent. Nemcsak Dumitru Martinas hanem román íróársai V.M. Ungureanu, Ion Coja és Laura Treptow egyesült erővel a kisebbségben élő csángók eltüntetésén dolgoznak (History-Europe-General AAS). Ez az iromány tökéletesen szolgálja a csángó magyarok "nemlétezésének" teóriáját és kiváló eszköze az asszimilációs taktikáknak. Dumitru Martinas szerint a csángók Erdélyből a XVII-XVIII.-ban visszatelepített, elmagyarosodott románok, akik ma is román öntudatuak, román anyanyelvüket nem felejtették el. Szerinte szokásaikban, viseletükben nem különböznek a moldvai ortodox vallású románoktól. Tudjuk, hogy a csángók jóval a románok betelepülése előtt Moldvában éltek, erről levéltári dokumentumok és régi helység-családnevek tanuskodnak. Noha ennek a teóriának minden állítása valótlanak tekintett, tudományosan cáfolható, mégis gigantikus fegyver az államot meggyőzni próbáló, elhivatott nacionalisták kezében a kisebbségek eltagadására. Dumitru Martinas elképzeléseit Budapesten, angolul megjelent füzet is támogatja: "International Foundation for Promoting Studies and Knowledge of Minority Rights" címen (1998, Régió 9. évf. Budapest), az Europa Bank Rt. anyagi támogatásával. Tánzos Vilmos (1998) kolozsvári nyelvész kutató összefoglaló tanulmánya Dumitru Martinas minden tételét tudományosan és erőteljesen cáfolja.

Ha visszapillantunk a csángók korábbi küzdelmeire akkor most tisztán láthatjuk, hogy 50-es évek csodálatos változása részükre csak politikai szemfényvesztés volt. Ebben az időben mozgolódtak a szatelita államok a szovjetek ellen (1956. Magyar Forradalom, lengyel, német események). Ekkor hirtelen az óvatos román kormány félt (polcra tették D. Martinas csángók eredetének elméletét) a nemzetiségek jogos megmozdulásaitól, ezért ekkor a magyar csángóknak nemzetiségi rangot adott. Magyar órákat, magyar nyelvű tagozatokat, tanítóképzőt szerveztek, és a magyar papok is megérkeztek. De az 50-es évek végén a szabadságvágyak megfojtására Nicolae Caeucescu kormánya biztonságot érezve, új módszerekhez fordult. Erőszakos, az

emberi méltóságot és szabadságot gyökeréig sértő beolvasztási tevékenységeket vezetett be. Az iskolákat bezárták, még a templomban sem beszélhettek, vagy énekelhettek magyarul. A magyarságukat valló csángókat regisztrálták (akárcsak Apámat Erdélyben 1946-ban). Betiltották kapcsolataikat az erdélyiekkel, a magyarországiakkal, és az ő látogatásuk is tiltott volt.

Az 1989. rendszerváltás gyorsan felébresztette az elnémitott magyar érzelmeket. Hihetetlen erővel, azonnal szervezkedtek, végre magyarul beszélhettek, jogaikat kereshették. Magyar nyelvű ujságokat indítottak, oktatási módokat terveznek. Itt az alkalom, hogy kinevelhessék a saját képzett, értelmiségi képviselőiket. A tehetségesebbek Erdélybe vagy Magyarországra mehetnek felső oktatásra, ha van anyagi támogatás. Hihetetlen fejlődésük eredményét a 2006-os pusztinai nemzetközi konferenciai részvételük igazolja, ahol csángó magyarok előadásokat tartottak.

A gyors fejlődés, mint mindig, tele van zökkenőkkel. A bukaresti hatóságok még nem jutatták el a moldvai csángókhoz, az Európai Tanács 2001/1521 megajánlásait. A hírek szerint a csángók földjén egyáltalán nincs állami magyarnyelvű iskola, még ott sincs, ahol a lakosság tiszta magyar. Elgondolkoztató a katolikus egyház törtélmileg következetes csángók elleni viselkedése. A mai napig is a jászvásári (Iaş) püspök, Petru Gerghei (csángó származású Gergely Péter) visszautasítja a magyarnyelvű hitszolgálatokat, azzal a kifogással, hogy a csángók nem magyar, hanem csángó nyelven beszélnek. Ez nagy elégedetlenséget gerjeszt a mély hitű csángók között. Nincs munkalehetőség. Segítséget csak magánszemélyek és a magyar kormány nyújtott. Az Európai Tanács és az Európai Unió legfontosabb célkitűzése Európa legnagyobb kincsének, a jelenlegi nyelvi, etnikai és kulturális gazdagságának megőrzése. Gigantikus vállalkozás. Mandátumában az elhanyagolt csángók sorsával is foglalkozik. E tervek és a jelenlegi globális kisebbségek, jogos ébredései reményt táplálhatnak a további fennmaradásukra.

Összehasonlításként a XX. magyar diaszpórák Kanadában erős anyanyelvi morzsolódást mutatnak. Csekély 5 esztendő alatt (1996-2001) majd minden tartományban (kivéve Nova Scotia) a magyar nyelv használata erősen lecsökkent (Dreisziger, 2007). Vajon mi lesz a mi diaszpóránk sorsa?

Irodalmi jegyzék

Balassa I. és Ortutay Gy. 1972. Magyar Néprajz. Corvina Kiadó, Békéscsaba
Bronowski, J. 1973. The Ascent of Man. BBC, London, England.

- Csoma G. és Domokos Pál P. 1988. Moldvai Csángó Magyarok. Corvina Kiadó, Békéscsaba.
- Diószegi L. 2007. Veszélyeztetett örökség, veszélyeztetett kultúrák, a moldvai csángók. Elhangzott beszéd az alsóbodoki szórványkonferencián. Csángó Tükör, URL: <http://www.hhrf.org/csangotukor/>.
- Dreisziger, N.F., Kovács M.L., Bdi P., Kovrig B. 1982. Struggle and Hope. The Hungarian-Canadian experience. McLelland and Stewart Canadian Publishers, Toronto.
- Dreisziger, N. 2007. Hungarians. LEGAS Publishig Co., Toronto.
- Glatz F. 1996. Dual Images. Multiculturalism on Two Sides of the Atlantic. The Royal Society of Canada. Institute for Political Science of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- Köpeczi B. 1993. Erdély rövid története. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lendvai P. 2003. The Hungarians. A Thousand Years of Victory in Defeat. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Macrae, J. 1992. John von Neumann. A Cornelia & Michael Bessie Book, Pantheon Books, New York
- Maróth Cs. 2007. Kik is a csángók? Magyarság, Kormorán Baráti Kör Honlapja, URL: <http://www.kobaknet.hu/print.php?news.32>
- Martinas D., Ungureanu V.M., Coia I., Trepto L. 1999. The Origins of the Changos. Center for Romanian Studies. Bukarest.
- Mihály M. 1990. Remembrance: The Csángó-Hungarians of Moldavia. Hungarian Heritage Review, Official publication of the Rakoczi Foundation - International, Inc. USA
- Maurer D. 2008. Documentary, tells lost tale of forced relocation. Charlottesville Daily, VA.
- Mátyás V. 1981. Utazások Erdélyben. Panoráma "mini útikönyvek", Budapest és Editura Consiliului National, Bukarest.
- Mihály M, 2007. Invited Immigrants: The Sopron Saga. Paper read at the Hungarian Studies Association of Canada Session "1956-2006", 75th Congress of the Humanities and Social Sciences, 2006, York University, Toronto, Canada. URL: <http://publish.uwo.ca/~lorloci/Peony/>
- Mihály M. 2007. Meghívott bevándorlók, KAPOCS, Vancouver. URL: <http://publish.uwo.ca/~lorloci/Peony/>
- Mihály M. 1994. Csíksomlyói Zarándoklat. SCADA Publications. URL: <http://publish.uwo.ca/~lorloci/Peony/>
- Mihály M. 2004. Vándorlások. SCADA Internet Edition, London, Ontario, Canada. URL: <http://publish.uwo.ca/~lorloci/Peony/>
- Neumann J, von. 1958. The Computer and the Brain. Yale University Press, New Haven.
- Orbán B. 1868. A Székelyföld Leírása. Fanda és Frohna Nyomda, Budapest.
- Soós S. 1996. Csíksomlyó. Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre.
- Tánczos V. 1998. Egy különös kiadvány a csángókról. URL: <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/recmagy.pdf>
- Wigner J. 2002. Hogyan lettem fizikus? A 100 éve született Wigner Jenő visszaemlékezésének hononmás kiadása. A Magyar Tudomány Melléklete, Budapest.

